

UNIVERSITAT OBERTA
DE CATALUNYA

DOCTORA *HONORIS CAUSA*

Aina Moll

2012

www.uoc.edu/hc

Universitat Oberta de Catalunya
Av. Tibidabo, 39-43
08035 - Barcelona

Rectora: Dra. Imma Tubella i Casadevall
www.uoc.edu/hc

Impressió: Gráficas Rey
Dipòsit Legal: B. 14.919-2012

Aina Moll

2012

PROGRAMA DE L'ACTE

- Entrada del claustre de doctors
- Obertura de l'acte a càrrec de la Magnífica Senyora Imma Tubella i Casadevall, rectora de la Universitat Oberta de Catalunya
- Lectura de l'acord del Comitè de Direcció Executiu a càrrec de Joan Pujolar, professor dels Estudis d'Arts i Humanitats de la UOC
- Incorporació de la doctoranda a la cerimònia
- Interpretació musical
- *Laudatio* de la Sra. Aina Moll, a càrrec d'Isidor Marí, professor dels Estudis d'Arts i Humanitats de la UOC i president de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans
- Investidura de doctora *honoris causa* de la Sra. Aina Moll
- Interpretació musical
- Discurs de la Sra. Aina Moll
- Interpretació musical
- Cloenda de l'acte
- *Gaudeamus igitur*

**DISCURS D'ACCEPTACIÓ D'AINA MOLL
COM A DOCTORA *HONORIS CAUSA***

REVIURE L'AVENTURA DEL *DICCIONARI*

Rectora Magnífica, claustre de doctors i professors de la Universitat Oberta de Catalunya, senyores i senyors,

L'any 2012, en el qual coincideix la celebració dels cent cinquanta anys del naixement d'Antoni M. Alcover amb els cinquanta anys del final del *Diccionari català-valencià-balear*, sembla una bona ocasió per a rememorar l'aventura del *Diccionari* i comprovar la vigència del seu impuls inicial.

El mateix DCVB defineix *aventura* com a «*Cas perillós o ple de peripècies extraordinàries*», i el Diccionari Fabra com a «*Empresa de reeixida dubtosa*».

El *Diccionari* que avui prenem com a referència d'una gran aventura és el que Mn. Alcover va concebre com a *Diccionari de la llengua catalana*, i amb aquest nom va adreçar la seva *Lletra de convit* «a tots els amadors d'aquesta llengua»; aquell que més tard s'anomenà *Diccionari català-valencià-balear* i que avui és conegut com a *DCVB* o *Diccionari Alcover-Moll*.

Però per a Mn. Alcover i per a tots els qui participàrem, d'una manera o d'una altra, en la seva elaboració —des de la redacció de cèdules o del seu ordenament alfabètic fins a la laboriosíssima composició del text per a la impremta—, o en la seva propaganda i difusió, va ser sempre *el Diccionari* per antonomàsia.

Fa uns anys, a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), en un acte d'homenatge que representava la definitiva reconciliació de l'IEC amb el primer president de la seva Secció Filològica, vaig dir que per a calibrar la importància d'aquesta obra magna s'han de considerar les circumstàncies excepcionals en què es va produir.

No parlem —deia aleshores— d'un gran lingüista que concep un diccionari ambiciós que superi els que ha donat una tradició lexicogràfica ja consolidada, i es posa a treballar-hi amb el seu equip d'especialistes, a l'empara d'una universitat o d'un govern. Es tracta d'un «foll descominal» —com Ramon Llull— que, enamorat de la llengua, decideix reunir-ne tota la riquesa, antiga i moderna, dialectal i literària; la que parla el poble a cada contrada del seu àmbit territorial i la que dorm als arxius, en les obres literàries i

en els treballs científics: una feuada immensa, de la qual el despullament de tots els diccionaris preexistents constitueix una part molt petita.

I no sols no té un equip d'especialistes per a dur-lo endavant, sinó que ell mateix està mancat dels coneixements necessaris per a dirigir-lo; no sols no pot oferir inicialment una compensació econòmica als qui es comprometen a enviar-li cèdules, sinó que aquests hi posen fins i tot el paper, fins que alguna subvenció permet de proporcionar-ne als qui no se'n poden permetre el dispendi...

Considerant tot això, i el resultat final positiu, hom té ganes d'aplicar-li l'acudit que vaig sentir una vegada, per definir l'iniciador d'una empresa que té èxit contra tots els pronòstics: «ho va aconseguir perquè no sabia que era impossible».

Ell, al contrari, *sabia* que era possible; i la seva fe es va encomanar a la gran massa dels catalans, que respongué a la seva crida.

La gestació del projecte

A partir del descobriment de la gran riquesa de la llengua de Mallorca que li mostraven les rondalles, Alcover concep i madura el projecte de diccionari més ambiciós que s'ha fet mai d'una llengua romànica –i potser de cap altra. L'exposa, en una reunió a la biblioteca del palau episcopal de Mallorca, a un grup de personalitats mallorquines el 6 de maig de l'any 1900 i, malgrat l'enorme dificultat de l'empresa, és acceptat amb entusiasme.

Després d'una sèrie de reunions, Mn. Alcover redacta el text que l'ha de donar a conèixer, que és aprovat el 5 de novembre del mateix any. Abans, però –del 21 de juliol al 26 d'agost–, Mn. Alcover ha fet un viatge d'estudi dialectològic i de propaganda per la Catalunya Vella (incloent-hi catorze localitats de la Catalunya del Nord), que li permet obtenir un coneixement directe del català parlat en els territoris des d'on va ser duit a Mallorca i, a més, entrenar-se en la redacció de cèdules dialectals i captar adhesions de gent disposada a ajudar-lo.

Sentint-se preparat per a emprendre l'aventura, fa públic el manifest de l'obra:

El Diccionari de la llengua catalana. LLETRA DE CONVIT que a tots els amics d'aquesta llengua envia Mossèn Antoni M. Alcover, Pre., Vicari General de Mallorca.

Vegem-ne alguns fragments, que avui en bona part adquireixen un nou significat:

«Amb el moviment generós, ardit, sempre creixent, incontestable, a favor de la nostra llengua estimadíssima, tants d'anys desjectada, envilida i desconeguda de sos mateixos fills, tothom, per poder-la escriure i parlar correctament, demana la gramàtica i el diccionari.» [...]

De gramàtica, deia Alcover, ja tenim la que deixà feta Tomàs Forteza. I afegia:

«Ara el diccionari no està fet, ni d'un bon tros. A Catalunya i a València, segles enrere, en feren alguns, notables per aquella època, però incomplets, que deixaven la cosa a mitges astes i que no responen als imponderables progressos que ha fets la novella ciència filològica, ni a la revolució salvadora, profunda, radical que aquella admirable ciència ha obrada dins l'estudi de les llengües.

»A Mallorca fins al segle XIX, que sapiguem, no en compongueren ni en publicaren cap, de diccionari.

»Els primers treballs d'això qui transcendiren al públic, segons estam entesos, daten de l'any 1835, i perteneixen a la "Sociedad Económica de Amigos del País". Aquesta Societat, tocada una mica massa, com moltes d'altres aleshores, de l'esperit utòpic que dominà l'Europa en el segle XVIII [...] se proposà devers l'any 1835 de fer un diccionari mallorquí-castellà... —¿per redimir l'idioma matern? ¿per alçar-lo de l'abatiment on se trobava? ¿per tornar-li allò que era seu? ¿per restituir-li el ceptre i la corona de què l'havia iniquament desposseït l'absolutisme centralista i uniformista?— Per cap d'aquests motius, sinó per tot el contrari. Escoltau-la ella mateixa, qui parla per boca del seu secretari dins una Circular, convidant els lletraferits a l'empresa, amb aquests termes, qui retraten de cap a peus aquella generació de gent il·lustrada:

»La sociedad deseosa de contribuir por su parte a la generalización del habla nacional entre nosotros y a LA DESAPARICIÓN EN LO POSIBLE DEL DIALECTO MALLORQUÍN A LO MENOS EN EL TRATO DE LAS PERSONAS CULTAS, LO CUAL MIRA COMO UN PASO HACIA LA MAYOR CIVILIZACIÓN DE LA PROVINCIA, [...] ha resuelto [...] emprender la formación del Diccionario mallorquín-castellano.

»Quin concepte més... especial, per no dir-li una altra cosa, tenia aquella gent de la civilització! Quina manera més original d'esser amics del País, voler despollar el país, el poble mallorquí, un poble civilitzat i constituït, d'una cosa tan íntima i tan coral, de tanta transcendència per la vida d'un poble, com és la seua llengua, mamada amb la llet segles i més segles! Amb una partida d'amics així, anava a mà el país de fer-se molt envant... cap al cementeri. Pobre país, si no hagués tengut més sentit comú que aquells amics!

»Gràcies a Déu, tal empresa no passà avant ni capità per esguerrada i esbordellada; i la nostra llengua amb tants d'anys com són passats de llavors ençà –lluny d'anar per les foranes i quart minvant, com volien aquells amics, que Déu haja perdonats– va quart creixent i més per mig que mai; de cada dia és més estimada i festejada i enaltida dels mateixos i tot que abans no en feien gens de cas, i ja no està just una ovella davant el tonedor, com estava devers l'any 1835, sinó que se defensa coratjosa, cobra força una cosa fora mida, i estén, assegura i consolida el seu domini, i ja no hi ha forces humanes que la puguen eixalar ni manco destronar ni esvair.»

Així parlava Mn. Alcover fa cosa d'un segle, sense preveure que podien tornar a aparèixer aquella casta d'*amics* disposats a esbocinar i enterrar la nostra llengua, contra els quals de nou hem de combatre. I a continuació comenta críticament altres precedents insatisfactoris, i l'inacabat diccionari Aguiló:

«Modernament a Catalunya i a València n'han tornats publicar de Dicionaris, però tots desgraciadament pateixen dels mateixos defectes que hem anomenats: se concreten a la varietat catalana o valenciana i a l'època actual, ometent les altres regions i èpoques de l'antiga nacionalitat catalana, i així resulta l'idioma esquefit, mutilat, escapçat [...]. D'una manera més ampla, més racional, més completa, compregué l'obra lexicogràfica el gran Mestre, D. Marian Aguiló, glòria puríssima de Mallorca i de la terra catalana, astre de primera magnitud de la lírica espanyola, patriarca del renaixement literari de Mallorca i Catalunya. Emprengué D. Marian ben de bona hora la gloriosa tasca del diccionari, no de la varietat mallorquina, catalana, valenciana o rossellonesa, sinó de la llengua parlada a totes aquestes regions, qui no és més que una, i de la mateixa llengua escrita a dites regions segles enrere. Se passà gran part de sa vida en tal feinada, replegant mots, frases i modismes en les excursions que féu per molts dels antics territoris de la llengua i per dins les biblioteques i arxius, arribant a tenir-ne molts de milenars, fent un comú espantós les cèdules on els tenia escrits. Desgraciadament Don Marian passà d'aquest món a l'altre l'any 1897, al cel sia ell, sense que hagués començat, amb tant de per-tret reunit, l'edifici immens. [...]

»I el diccionari no hi és. I si esperam que surta tot sol, com els esclata-sangs, o que nos vengà de l'aire del cel, esperarem debades. Si no hi ha qui el faça, no estarà fet mai ni sortirà mai.

»Fent-me aquestes reflexions i veent que ningú se movia per tal obra, i petxucat mil vegades perquè jo no l'emprenia, a la fi me som resolt de sortir enmig, i cridar els amics de la nostra llengua benlloguda, i proposar-los d'emprendre l'obra magna del *Diccionari*.

»Aquest diccionari no ha d'esser just de la llengua parlada a Mallorca i parlada actualment, sinó de la llengua qui amb lo nom de llemosina o catalana és coneguda i famosa dins el món literari des del segle XII [...]; d'aquesta llengua gloriosa, qui abans del segle XVI ja havia tinguts escriptors tan sublims com el rei En Jaume lo Conqueridor, el B. Ramon Llull, Fr. Eiximenis, Sant Vicenç Ferrer, En Bernat Metge, N'Ausies Marc, En Joanot Martorell; d'aquesta llengua que ha resistides dins França i Espanya les feres, rabioses i redoblades envestides del centralisme i uniformisme apoderats dels tronons d'Europa i opressors implacables dels pobles; i ha triomfat de l'absorció i esvaïment que pretenien damunt ella les anomenades llengües oficials; d'aquesta llengua del bressol i del darrer sospir, d'aquesta llengua del cor, d'aquesta llengua estimadíssima, amb totes les seues varietats del Rosselló, Catalunya, Balears i València, amb totes les seues evolucions i creixences del segle XI ençà; de la gran llengua catalana entesa així, ha d'esser el diccionari que volem fer, que anam a començar. Volem reunir, fins allà on nos sia possible, el tresor meravellós; volem fer l'inventari, tot lo complet que sabrem, de la riquesa, de l'opulència imponderable, estupenda, que en paraules, frases, adagis, modismes i formes té escampada i espargida la nostra llengua dins els nombrosos monuments escrits dels seus fills del segle XI ençà, guardats dins biblioteques i arxius: riquesa i opulència qui brollen encara rabents, llampants, inestroncables, de la boca dels milenars i milenars de gent qui pobla Catalunya espanyola i Catalunya francesa, les Illes Balears i l'antic regne de València.»

D'aquests passatges de la *Lletra de convit*, podem destacar-ne avui uns quants fets:

1r. Els fonaments sòlids per a l'edifici del català literari es posaren des de Mallorca: Tomàs Forteza, Marian Aguiló, Mn. Alcover. I també des de Mallorca s'estructurà tot el projecte alcoverià.

2n. Tots tres tenien una idea claríssima de l'àmbit geogràfic de la llengua, i que les aportacions dels escriptors de totes les contrades constitueixen un patrimoni comú.

3r. La forma participativa en què s'organitza el grup iniciador de l'Obra del *Diccionari*: sense jerarquia, hi són cridats tots els que «en volen esser», i a «treballar qui més puga per una obra de tanta transcendència».

I per això concloïa la seva crida amb aquestes paraules:

«Precisament perquè comprenem que l'empresa és gegantina, colossal, i estam convençuts de la nostra curtedat i petitesa, per això cercam, per això imploram el concurs, la cooperació de tots els amics de la llengua, tota vegada que sols donant-nos tots les mans, fent tots un cos, és possible arribar a l'enfront i dur a cap aquesta obra magna.

»El pensament i la manera de realitzar-lo que acabam d'exposar proposam a tots els amics de Mallorca, Catalunya, València i el Rosselló, a tots els amics de la gloriosa, de la potent, de la valenta, de l'estimadíssima llengua materna, parlada fa tants de segles en aquestes heroïques i nobilíssimes regions de l'antiga i famosa nacionalitat catalana.

»A tots els qui parlen, a tots els qui estimen aquesta llengua, diguem-li mallorquina, catalana, valenciana, llemosina, rossellonesa (pel nom no ens hem de desavenir), a tots nos dirigim, a tots demanam ajuda, socors, cooperació, costat i assistència.»

Els inicis

Durant l'any 1901, la *Lletra de convit* s'escampà per tot el territori de la llengua; Mn. Alcover va fer un viatge d'exploració i propaganda: Catalunya i Catalunya del Nord; País Valencià, Franja d'Aragó i una escapada a Menorca; pel maig, viatge a Madrid per consultar Menéndez y Pelayo, que aplaudeix el projecte. I el 17 de novembre, aplec general de col·laboradors al palau episcopal de Mallorca per a inaugurar els treballs del *Diccionari*, en el qual s'acordà l'edició del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (BDLC), creat com a mitjà de comunicació entre els seus col·laboradors de Catalunya, València, Rosselló i Balears «i per donar totes aquelles instruccions i fer a sebre totes aquelles coses que sien necessàries o convenients a tots els qui prenen part en la gran feuada».

En el *Bolletí* trobam primerament les llistes de corresponsals i de col·laboradors, amb el número d'inscripció i l'adreça, i les instruccions específiques: per als qui treballen als arxius, per als qui treballen en el llenguatge vivent, per a la recollida de topònims... I la llista de llibres que es despullen i de seccions del llenguatge vivent, i dels col·laboradors qui se n'ocupen; i explicacions elementals sobre el nom de la llengua, el seu àmbit geogràfic, etc., més una «Crònica de l'obra del *Diccionari*» que esdevé caixa de ressonància de les conferències i actes de promoció que fa per tot el territori.

Mentrestant, el BDLC és una revista de dialectologia –la primera d'Espanya, cronològicament– que gaudeix de reconeixement entre els romanistes estrangers, i en fomenta l'interès per la llengua catalana.

Des del *Bolletí* polemitza, sense plànyer esforços i amb una allau d'arguments difícils de rebatre, amb qui defensa idees o posicions en perjudici de la llengua catalana –per exemple, replica el 1903 a l'article «Cataluña bilingüe» de Menéndez Pidal, amb prop de 350 pàgines de *Questions de llengua i literatura catalanes*, que ve a ser un tractat sobre l'origen de les llengües romàniques–, o aprofita un comentari elogiós del capítol *Das Katalanische* del *Grundriss* de Gröber, que titula *Una mica de dialectologia*, per a abocar-hi en 110 pàgines una tan gran quantitat de dades que, en paraules de Meyer-Lübke: «amb això roman fundada la Dialectologia catalana».

I, d'altra banda, promou una sèrie d'iniciatives que, emparades per Prat de la Riba, donen fruits importants, com el Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906) o l'enviament de becaris a estudiar filologia a Alemanya –hi anaren Griera, Barnils i Montoliu– (1908) o l'orientació de la Secció Filològica de l'Institut.

La gestació i el desenvolupament de tots aquests esdeveniments es poden seguir pas a pas –amb noms, dates, distribució de tasques, etc.– en el *Bolletí*.

A partir del Congrés, i durant molts d'anys, Mn. Alcover és conegut com *l'apòstol de la llengua catalana*.

El 1911, Prat de la Riba crea, dins l'Institut d'Estudis Catalans, fundat el 1907, la Secció Filològica, amb el nom de Secció d'Estudis Filològics i d'Expansió de la Llengua (tal com Schädel havia recomanat en un memoràndum per al *Diccionari*), i Mn. Alcover n'és elegit president.

El nostre deute amb Alcover

Tot això i molt més ho devem a Antoni M. Alcover i a la seva empremta inicial a l'aventura col·lectiva del *Diccionari*. Perquè l'aventura del *Diccionari* és al capdavant l'aventura de la llengua

catalana, que encara persisteix i reclama com fa cent anys la nostra intervenció més activa i decidida.

A Alcover li devem, en definitiva, l'exemple de dedicació total a l'estudi i la promoció de la llengua catalana, concebuda com a llengua nacional de tota la comunitat que la parla, i el coratge de defensar-la de manera radical com a *llengua pròpia*, sens perjudici de la divisió política i administrativa.

Tal vegada, si ens haguéssim inspirat més en ell, hauríem estat capaços de posar en marxa i dur endavant una política lingüística molt més exigent i alhora difícilment atacable. Tal vegada, encara ara, podríem espigolar en els seus escrits abrandats una «doctrina» idònia per a revifar els ànims dels catalans d'avui, perquè tots fóssim capaços de creure que és possible el recobriment total de la llengua –ja que certament ho és, si tots els catalans ho volem i, tal com ell ho predicava, ho demostram amb obres, i no sols amb paraules.

Aina Moll